

OVERDRACHT EN TEGENOVERDRACHT

Een therapeutisch fenomeen vertaald naar alledaagse psychosociale begeleiding

Fee van Delft

Achtste editie

Boom

Met onderstaande unieke activeringscode krijg je via **www.boomstudent.nl** toegang tot de online leeromgeving. Deze code is persoonsgebonden en gekoppeld aan de 8^e editie. Na activering van de code is de online leeromgeving twee jaar toegankelijk. De code kan tot zes maanden na het verschijnen van een volgende editie geactiveerd worden. De code is eenmalig te gebruiken. Deze activeringscode is alleen bruikbaar voor een studentlicentie en geeft geen toegang tot de docentomgeving van het platform. Ben je docent? Dan heb je jouw activeringscode per e-mail ontvangen. Deze code activeer je op **boomdocent.nl**.

Omslagontwerp: Emma Raben, Nijmegen
Beeld omslag: Cunera Joosten, Amsterdam

© 2026 F. van Delft | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeleenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher. No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining, machine learning or for any other purpose which is not expressly permitted by law without permission of Boom Uitgevers.

ISBN 9789024471690

NUR 133

www.boomstudent.nl

www.boom.nl/hogeronderwijs

Inhoud

Voorwoord	5
Inleiding	7
1 Een oriëntatie op de begrippen overdracht en tegenoverdracht	11
1.1 Inleiding	11
1.2 Projectie en overdracht	11
1.3 Overdracht en tegenoverdracht	14
1.4 Professioneel begeleiden	17
1.5 Verdiepingsvragen	20
1.6 Toepassingsvragen	20
1.7 Literatuur	21
2 Overdracht en tegenoverdracht	23
2.1 Inleiding	23
2.2 De psychoanalytische benadering	23
2.3 Overdracht	28
2.4 Weerstand	29
2.5 Tegenoverdracht	33
2.6 Overdracht en tegenoverdracht: reservoir van gevoelens	36
2.7 Veranderingsprocessen en overdracht	39
2.8 Verdiepingsvragen	41
2.9 Toepassingsvragen	42
2.10 Literatuur	43
3 Overdracht en tegenoverdracht gezien vanuit de transactionele analyse	45
3.1 Inleiding	45
3.2 'Zijn of niet zijn'	46
3.3 De kindpositie gezien vanuit de transactionele analyse	51
3.4 Bewust en onbewust projecteren	69
3.5 Overdracht en de gezinsrol	72
3.6 Positieve en negatieve overdracht	74
3.7 Verdiepingsvragen	76
3.8 Toepassingsvragen	77
3.9 Literatuur	78

4	Overdracht en tegenoverdracht in praktijksituaties	81
4.1	Inleiding	81
4.2	Doelgericht werken	82
4.3	Voortdurende interactie	83
4.4	Interpunctie	86
4.5	Inhoud en betrekking	90
4.6	Nabijheid en afstand	92
4.7	Afhankelijkheid	96
4.8	Verdiepingsvragen	101
4.9	Toepassingsvragen	103
4.10	Literatuur	105
5	Beroepshouding en vaardigheden van de professional	107
5.1	Inleiding	107
5.2	Overdracht of tegenoverdracht	108
5.3	(Zelf)kennis, (zelf)bewustzijn en (zelf)reflectie	110
5.4	Respect	116
5.5	Acceptatie	120
5.6	Empathie	123
5.7	Echtheid en openheid in het contact	125
5.8	Verdiepingsvragen	132
5.9	Toepassingsvragen	133
5.10	Literatuur	137
	Epiloog	138
	Over de auteur	139
	Index	140

Voorwoord

Nu alweer jaren geleden schreef ik, samen met een collega, mijn eerste studieboek. In het proces van het schrijven werden wij begeleid door Jan van Haaren, een wat oudere redacteur. Tijdens de begeleiding – mijn collega en ik hadden beiden nog nooit een boek geschreven – gaf Jan op constructieve wijze kritiek, op een manier waardoor je aan het denken werd gezet. We kregen nooit het gevoel dat we helemaal op de verkeerde weg zaten of onbegrijpelijke zinnen formuleerden, terwijl dat toch regelmatig het geval was. Door de opmerkingen die deze redacteur maakte, de vragen die hij stelde, kwamen we daar zelf achter. Hij was bevlogen en inspirerend. Het gebeurde wel dat Jan en ik, op het station wachtend op treinen die ons naar verschillende windstreken zouden transporteren, vrijwillig een trein voorbij lieten gaan om ons gesprek te kunnen afmaken. Gezien de betrouwbaarheid van de spoorwegen namen we daarmee een gigantisch risico. Stiekem wilde ik hem voorstellen aan mijn moeder; mijn vader was een aantal jaren daarvoor overleden. Het leek mij zo'n leuk stel!

Nadat dit eerste studieboek ter perse was gegaan, opperde Jan dat ik zou nadenken over een boek over het thema *overdracht* en *tegenoverdracht*. Jan van Haaren overleed, onverwacht en te jong. Het idee een boek te schrijven over overdracht bleef liggen. Enige tijd later vroeg zijn opvolger aan mij wat ik dacht van een boek over overdracht. Terwijl ik zat te filosoferen over het thema overdracht, dacht ik onwillekeurig terug aan de tijd van mijn eerste studieboek, aan Jan van Haaren. En ineens wist ik: ik zat destijds met deze inspirerende, oudere redacteur in een overdrachtssituatie. Ik gunde hem niet zozeer aan mijn moeder, ik wilde hem als 'vader'. Aan een kinderlijke behoefte 'begrepen en gestimuleerd te worden' werd door hem zó tegemoetgekomen. Hij voldeed aan een behoefte die door mij op hem werd overgedragen: dat kun je overdracht noemen. Ik dank Jan voor zijn vertrouwen en inspiratie. Yvonne Rol dank ik voor het meelesen en voor haar vruchtbare suggesties. Renée ten Hooven dank ik voor haar medewerking aan de zesde druk.

Verder dank ik Joke, Ron, Bianca, Rosé, Sandra, Cleotha, Joan, Rinalda, Jo-Anne, Renée, Käthy, Esther, Berbe, Marijke, Dineke, Mirjam, Alexandra, Louis, Hans, Elze, Deborah, Machteld, Silvia, Ria, Mary, Koos, Frank, Nico, Avis, Maaïke en alle niet genoemde vrienden, familieleden en (oud-)studenten, die met hun eerlijke, vaak verrassende verhalen en praktijkvoorbeelden droge theorie 'levend' en transparant maken.

Bij de achtste editie

Op het online platform Boom Academie vind je de theorie uit deze uitgave afgewisseld met video's en opdrachten voorzien van een modelantwoord. Wanneer wordt verwezen naar een video of een opdracht in de online leeromgeving, staat het icoontje van een laptop in de marge van het boek. Aan het einde van elke module zijn verdiepingsvragen en praktijkvoorbeelden opgenomen, waardoor studenten gestimuleerd worden om de geleerde theorie in de praktijk toe te passen.

Omwille van de leesbaarheid houden we in dit boek hij/hem aan voor personen, maar in alle situaties kan daar vanzelfsprekend ook zij/haar en hun/hen voor gelezen worden.

Inleiding

Ik geef les aan een groep van ongeveer vierentwintig studenten, het lessenonderdeel psychopathologie, uit een door mij geschreven studieboek. Sanne, een aantrekkelijke vrouw van begin twintig, is een van deze studenten. Ze is vrij stil en volgt de lessen met een kritische blik. In een van de laatste lessen behandelen we het thema overdracht en tegenoverdracht. Ik vraag aan het eind van de les of studenten praktijkvoorbeelden voor mij hebben, voor een boek over overdracht dat ik aan het schrijven ben: dit boek. Ik zie Sanne aarzelen. 'Heb jij een voorbeeld voor mij?', vraag ik nieuwsgierig. 'Ik weet het niet', zegt Sanne, 'ik weet niet of dit een goed voorbeeld is.'

'Vertel!'

Sanne vertelt dat ze tijdens de lessen over angsten, neurosen, psychosen en allerlei persoonlijkheidsstoornissen zichzelf herkende, steeds weer. 'Dat heb ik ook, dat herken ik ook. Het leek wel of ik alles had.' En ze vertelt dat ze, naarmate de lessen vorderden, steeds bozer op mij werd. Waar ik het lef vandaan haalde om haar te vertellen dat ze gek was, dat ze allemaal neurotische trekjes had, waar ik het vandáán haalde om dat tegen haar te durven zeggen. 'Maar waarom werd je dan boos op mij?', vraag ik verbaasd. 'Nou, jij hebt dat boek toch geschreven?', zegt Sanne, vol oprechte verontwaardiging.

Het blijkt dat Sanne in de puberteit, en waarschijnlijk al eerder, regelmatig door haar ouders lastig en gestoord werd genoemd. Als ze dingen anders wilde dan haar ouders of als ze voor zichzelf opkwam, zeiden haar ouders: 'Jij bent hartstikke gek. Wacht maar, je komt er nog wel achter hoe gestoord je bent. Jij komt jezelf nog wel tegen!' En dan was de discussie gesloten.

Tijdens het vak psychopathologie kwam ze zichzelf tegen, steeds weer. In het door *mij* geschreven boek klonk als het ware de stem van haar ouders door: 'Jij komt jezelf nog wel tegen ...' En haar woede, bedoeld voor haar ouders, bracht ze over op mij. Alsof ik persoonlijk tegen haar zei dat ze 'gek' was. Iets wat ik zelfs geen moment *gedacht* had.

Vanuit onze eerste socialisatie in de kindertijd en de latere socialisatie tot volwassene ontwikkelen we een patroon van verwachtingen van onszelf en anderen. Vanuit ervaringen met onszelf en anderen ontwikkelen we een eigen identiteit. Deze ervaringen leiden tot overtuigingen, tot opvattingen over onszelf en anderen. In zijn algemeenheid kun je stellen dat we in de omgang met anderen bewust, maar vaak ook onbewust, allerlei gevoelens overdragen: wensen, verwachtingen, verlangens, angsten, vooroordelen. Als we die gevoelens vanuit het kind in ons op elkaar projecteren, kunnen we dat overdracht noemen.

Casus: Jacob en Robert

Jacob heeft een veilige jeugd gehad, met aardige belangstellende ouders. Zelfs in zijn puberteit kon hij met beide ouders nog redelijk door één deur. Jacob stapt makkelijk op zijn leidinggevende af als hem iets niet bevalt en heeft er vertrouwen in dat zijn leidinggevende iets met zijn klachten zal doen. Aan de andere kant, als alles op het werk prettig verloopt, is Jacob vaak degene die zegt: 'Lekker gewerkt vandaag!' In Jacobs beeldvorming zijn leidinggevenden in eerste instantie te vertrouwen: hij draagt op leidinggevenden in eerste instantie een gevoel van vertrouwen over.

Robert heeft jong zijn vader verloren en daarna jarenlang strijd geleverd met zijn stiefvader. In de puberteit escaleert deze situatie. Hij heeft het gevoel dat zijn moeder hem nooit verdedigt en op zijn zeventiende gaat hij het huis uit. Politie, hulpverleners en leidinggevenden bezorgen hem bij voorbaat al een gevoel van wantrouwen. In zijn persoonlijkheidstest staat ook dat hij er moeite mee zal hebben om onder een baas te werken. Hij gaat er niet van uit dat een leidinggevende met hem zal meedenken en is daar bij voorbaat al boos over. Het gevolg van zijn eigen wantrouwen is dat Robert zich in het eerste contact met een leidinggevende al geharnast opstelt. In Roberts beeldvorming zijn leidinggevenden in eerste instantie niet te vertrouwen. Leidinggevenden roepen bij Robert een gevoel van terughoudendheid op.

Vanuit onze eerste jeugdervaringen en vanuit latere ervaringen vormen we ons een beeld over onszelf: een zelfbeeld. We leren in spiegels naar onszelf kijken. Jacob heeft ervaren dat hij de moeite waard is om naar te luisteren. Robert echter moest zichzelf voor zijn gevoel altijd verdedigen.

Tegelijkertijd ontwikkelen we ideeën over de anderen, bijvoorbeeld: de ander ziet mij graag, daar ben ik blij om, of de ander ziet mij liever niet, daar ben ik boos over. We hebben allemaal gevoelens, wensen, verwachtingen en behoeften die we tijdens de omgang met anderen wederzijds op elkaar projecteren.

Oude gevoelens die niet altijd kloppen met de actuele situatie, kun je overdrachtsgevoelens noemen. Overdrachtsgevoelens spelen een rol in onze niet-gekozen relaties zoals familie, in onze gekozen relaties met vrienden, partner(s) en kinderen, en in arbeidsrelaties met cliënten, klanten, medewerkers en leidinggevenden.

Casus: Myrthe

Myrthe, zestien jaar, Myrthes moeder en lievelingssoom Oscar (de jongste broer van haar moeder) zijn een weekend in een huisje in een bos. Oscar en de moeder van Myrthe zien elkaar regelmatig. Myrthes ouders zijn gescheiden toen Myrthe zes was omdat haar vader

te veel dronk. Oscar drinkt veel de eerste avond van het weekend, voor, tijdens en na het eten. Hij vindt dat hij hard gewerkt heeft en hij heeft het verdiend, zegt hij.

Na het ontbijt de volgende morgen is Myrthe ineens in tranen. Ze vraagt aan Oscar of hij niet meer zoveel wil drinken als de avond ervoor, omdat ze er verdrietig van wordt. Oscar ontploft: hij heeft geen zin in kritiek, hij is haar vader niet, hij is geen alcoholist, hij werkt en hij heeft er geen zin in dat zijn vrije weekend wordt verziekt met gezeur.

Wat hier meespeelt, is dat Myrthe het moeilijk vindt om te zien dat haar oom aangeschoten is, dat hij in haar beleving zijn controle verliest. Dat roept angstige herinneringen op aan haar vader. Hoewel Oscar inderdaad haar vader niet is, raakt ze toch van zijn gedrag in paniek.

Oscar reageert zo fel omdat hij door zijn langdurige puberteit en onzorgvuldig gedrag veel kritiek heeft gekregen, vooral van zijn vader, met name over zijn drankgebruik en het slordig omgaan met afspraken. Zijn moeder was dan 'verdrietig'. Maar nu heeft Oscar juist zijn leven een beetje op orde: een baan, een huis, een vriendin. Myrthes vraag, die voor hem voelt als kritiek, komt hard bij hem binnen.

Bij beiden is sprake van overdracht en omdat Oscar een stuk ouder is dan Myrthe, zou je bij hem kunnen spreken van tegenoverdracht: hij zou volwassen moeten kunnen reageren.

In het leven van alledag, met partner, kinderen, vrienden en familie, kan het zinvol zijn om wat meer zicht te krijgen op eigen overdrachtsmechanismen: wat zie ik werkelijk aan gedrag bij de ander en wat projecteer ik van mijzelf op de ander? In arbeidssituaties waarbij je anderen begeleidt en waarbij afhankelijkheid een rol speelt, is het niet alleen zinvol, maar wenselijk of zelfs een vereiste om zicht te krijgen op eigen overdrachtsmechanismen.

Overdracht die plaatsvindt in situaties waarin ongelijkheid een rol speelt, zoals in de relatie coach-klant, zou mogelijk schade kunnen toebrengen aan de afhankelijke, de cliënt. De hulpvrager of 'ondergeschikte' zou door overdracht van de meer onafhankelijke hulpverlener, cliëntbegeleider of leidinggevende niet de aandacht, erkenning of ruimte kunnen krijgen die hem toekomt.

Het leren kennen van de eigen kwetsbare plekken is nodig voor verandering. Het leren kennen van de eigen, mogelijk vijandige, overlevingsmechanismen kan ons milder maken in de beoordeling van anderen. Kennis en acceptatie van de eigen kwetsbaarheid, geneigdheid tot slachtofferschap en/of overlevingsmechanismen kunnen intieme relaties en samenwerkingsrelaties verrijken.

Zelfreflectie professionaliseert. Als je aan jezelf kunt toegeven dat je, naast sociaal wenselijk en professioneel gedrag, soms eigenaardige en soms ook nare gedachten hebt ten aanzien van anderen en dat je je eigen (ongewenste) gedrag soms maar net onder controle hebt, kan dat de ruimte geven om jezelf, maar ook anderen, te begrijpen.